

**W. H. CULLEN, PRIMUL MEDIC ENGLEZ DIN KUSTENDJIE (1858-1878).
CHIRURG, NATURALIST ȘI COLECȚIONAR
DE ANTICHITĂȚI TOMITANE**

Rezumat: Acest studiu prezintă, în premieră în România, portretul primului medic britanic care a activat la Kustendjie¹ (Constanța), în timpul concesiunii britanice obținute de consorțiul Danube Black Sea Railway and Kustendjie Harbour (DBSR). Dr. William Henry Cullen (1813-1892) a fost medicul comunității din Albion timp de aproape două decenii, prima sa înregistrare în această calitate fiind consemnată în anul 1858 iar ultima, ca rezident la Kustendjie, în 1874. Chiar dacă în anii următori el nu a mai fost, probabil, medicul comunității (înlocuit poate cu deja publicatul dr. Abraham Irwin Bolton), Dr. Cullen a rămas în regiune și îl regăsim în 1878 ca medic chirurg voluntar la Spitalul din Varna și în Serviciul Medical Red Crescent (Semiluna Roșie), din timpul războiului ruso-româno-turc (1877-1878).

Dr. Cullen a fost un medic și un chirurg deosebit de respectat, cu o viață extrem de interesantă. Ca specialist, numele său este menționat și remarcat în timpul cumplitelor epidemii de holeră ce au lovit întregul mapamond în anii 1860, dar și Dobrogea. În același timp, el s-a remarcat ca un excelent naturalist și ornitolog amator, care a publicat în presa britanică a vremii informații extrem de interesante legate de fauna Dobrogei. Articolele și observațiile sale i-au adus notorietate în lumea oamenilor de știință, fiind prezentat cu o descoperire inedită de către Charles Robert Bree în cartea *A history of the birds of Europe, not observed in the British Isles* (vol.I, 1875) și citat apoi de celebrul Charles Darwin în lucrarea *The descent of man and selection in relation to sex* (1880). Nu în ultimul rând, W.H. Cullen a fost un împătimit colecționar de antichități și a promovat în presa britanică patrimoniul istoric deosebit al orașului Kustendjie, vechiul Tomis. Astăzi, celebrul British Museum deține o colecție W.H. Cullen, compusă din 44 de monede antice și o stelă funerară (Stela lui Agathandros), toate având ca proveniență orașul

* Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța. E-mail: cristiancealera@yahoo.com

¹ Termenul folosit de englezi pentru Constanța secolului al XIX-lea este Kustendjie, el se regăsește astfel în toate izvoarele istorice, în documentele, cărțile, ziarele și revistele britanice ale acelor timpuri. Am preferat să folosim termenul britanic în detrimentul celorlalte cunoscute, dar neuzitate de sursele din Regatul Unit.

Kustendjie. Informațiile din prezenta lucrare au fost adunate în urma unei ample documentări, majoritatea izvoarelor folosite fiind surse britanice din secolul al XIX-lea, publice și private, digitizate și digitalizate în secolele XX și XXI.

Cuvinte cheie: William Henry Cullen, primul medic britanic, Kustendjie, Dobrogea, Tomis, antichități, Danube Black Sea Railway and Kustendjie Harbour (DBSR), comunitate britanică, epidemie de holeră, British Museum, naturalist, ornitolog.

Războiul Crimeii a fost una dintre cele mai importante conflagrații ale secolului al XIX-lea, iar efectele sale au redesenat harta politică a Europei și au influențat masiv dezvoltarea și suveranitatea multora dintre statele Bătrânului Continent. Conflictul s-a desfășurat între anii 1853-1856, între Imperiul Otoman, aliat cu Regatul Unit al Marii Britanii, Al Doilea Imperiu Francez și Regatul Sardiniei, și Imperiul Rus. Aliații și-au adjudecat victoria în urma unui război considerat și astăzi de către specialiști ca fiind primul conflict internațional modern². După cucerirea Sevastopolului (sept.1855), noul țar al Rusiei, Alexandru al II-lea (1855-1881) a pus capăt războiului. Congresul de Pace de la Paris a deschis drumul spre Unirea Principatelor Române - Moldova și Țara Românească au rămas sub suzeranitatea otomană, dar se aflau acum sub tutela colectivă a celor 7 puteri ce au semnat Tratatul din capitala Franței³. Marea Neagră a devenit zonă liberă pentru comerț, fapt ce a deschis uriașe oportunități marilor puteri vestice, care au și înființat Comisiunea Europeană a Dunării (CED), cu sedii la Galați și Sulina. Foarte mult de câștigat a avut și Imperiul Britanic sau, mai bine spus, marii oameni de afaceri ai Albionului, care au profitat de situație pentru a investi în teritoriile riverane Mării Negre. La sfârșitul războiului crimean, Dobrogea era un sangeac aflat în componența Imperiului Otoman și își avea capitala la Tulcea. Ținutul istro-pontic suferise cumplit în primele șase decenii ale secolului al XIX-lea, fiind teatru de război și scenă de operațiuni militare în timpul marilor conflicte ruso-turce (1806-1812, 1828-1829). Regiunea fusese devastat, unele orașe distruse, iar multe dintre sate fuseseră pustiite, fapt ce determinase părăsirea lor de populație.⁴

² Pentru prima dată un război s-a desfășurat cu folosirea din punct de vedere tactic a căilor ferate și a unei invenții moderne precum telegraful (Costin Scurtu, *Războaiele Est-Europene și Dobrogea în sec. al XIX-lea*, în „Acta Musei Porolissensis”, XXX, 2008, p. 440).

³ Costin Scurtu, *op. cit.*, p. 441.

⁴ Ion Ionescu de la Brad, *Excursion agricole dans la plaine de Dobrodja*, în „Imprimerie du Journal de Constantinople”, 1850, p. 76; Costin Scurtu, *op. cit.*, p. 434.

Ca și alte așezări ale ținutului, Constanța (Kustenge, Kustendjie, Kustendje, Kostence) suferise mult în timpul războaielor și dintr-un oraș important al provinciei (la începutul sec.XIX) fusese redus la statutul de sat locuit de pescari și păstori musulmani⁵. Milenara așezare avea însă, chiar și în aceste condiții, un potențial uriaș, iar acesta a fost perceput de o serie de investitori britanici. Afectată de Marea Foamete de la sfârșitul anilor 1840, Marea Britanie devenise interesată de exportarea grânelor din Principatele Române, iar exploatarea porturilor Dobrogei reprezenta o soluție ideală pentru rezolvarea acestei probleme.

În paralel, relatările despre Dobrogea ale unor călători străini ai vremii încep a fi publicate și trezesc interesul pasionaților de aventură. Ținutul „turcesc” dintre Dunăre și Marea Neagră este unul plin de mistere pe care educatul occidental dorește a le desluși. Încă din perioada 1828-1843, astfel de călători din Apus (diplomați, militari, scriitori, comercianți) scriau despre Dobrogea și despre localitatea Kustendjie, unii dintre ei scoțând în evidență existența a numeroase vestigii antice. Este cazul autorilor Hector de Bearn⁶, Berndt Johan Rosenstrom⁷, Robert Snow⁸, Hans Christian Andersen⁹ sau Gustaf Adolf Ramsay¹⁰.

În plină revoluție industrială, Vestul Europei se folosește de invențiile sale pentru a scurta distanțele și pentru a profita de oportunitățile economice oferite de Orient. Încă de la începutul anilor 1840, austriecii legaseră Viena și Constantinopolul prin rute terestre, maritime și fluviale, operate de mari companii naționale¹¹. Una dintre acestea, DDSG încercase evitarea navigării pe la Gurile Dunării prin transbordarea călătorilor săi în Dobrogea, între localitățile Cernavoda și Kustendjie¹².

În 1857, ideea unui canal navigabil Dunăre - Marea Neagră căzuse, fiind considerată prea dificilă și, mai ales, scumpă de realizat. Planul a fost înlocuit însă

⁵ Ionescu M.Dobrogianu nota următoarele: *Constanța era un neînsemnat sătuc turcesc când în 1857 o companie engleză condusă de Trevor Barkley obține întreprinderea construcției și a exploatarei portului și a liniei ferate, în Tomi-Constanța*, Tipografia Lucrătorilor Asociați, Constanța, 1931, p. 67.

⁶ *Călători străini despre Țările Române în sec. XIX*, serie nouă, Editura Academiei Române, București, 2005, p. 372.

⁷ *Ibidem*, p. 385.

⁸ *Ibidem*, p. 12.

⁹ Hans Christian Andersen, *A poet's Bazaar – Pictures of Travel in Germany, Italy, Greece, and the Orient*, Hurd and Houghton, New York, 1871, p. 269-270.

¹⁰ *Călători străini despre Țările Române în sec. XIX*, serie nouă, Editura Academiei Române, București, 2005, p. 396.

¹¹ Constantin Ardeleanu, *O croazieră de la Viena la Constantinopol – Călătorii, spații, imagini 1830-1860*, Editura Humanitas, București, 2021, p. 35.

¹² *Ibidem*, p. 74.

cu cel al unei căi ferate între orașele Kustendjie și Tchernavodă (Cernavodă, în turcă Bogazchioi)¹³. Consorțiul britanic Danube Black Sea Railway and Kustendjie Harbour Co.Ltd (DBSR) a obținut de la Imperiul Otoman concesiunea lucrării acestei linii feroviare, dar și pe cea a construcției și exploatării portului Kustendjie. Lucrările la drumul de fier au început efectiv în primăvara anului 1858, iar inaugurarea oficială a liniei ferate, lungă de aproape 65 de km, a avut loc pe 4 octombrie 1860¹⁴.

Modernizarea adusă de occidentali, fie că era vorba despre vase cu aburi, fie de linii ferate și trenuri, era de natură să îi sperie pe mulți dintre localnicii unor zone mai înapoiate, cum era cazul Dobrogei otomane. Este celebră în acest sens relatarea inginerului feroviar Henry C. Barkley, care povestea cum un tânăr dobrogean i-a spus că oamenii locului nu vor să aibă de-a face cu Necuratul, fiind ferm convinși că în locomotiva trenului era închis „un drac tânăr și puternic”, „hrănit cu apă și cărbuni” și care, învârtind de o manivelă, reușea să miște întreaga mașinărie¹⁵.

Această scurtă introducere a fost imperios necesară pentru a înțelege premisele apariției la Kustendjie a unei comunități britanice. Povestea acesteia în Dobrogea avea să se deruleze pe parcursul a peste două decenii, creând efecte deosebite asupra dezvoltării orașului și, implicit, asupra Dobrogei. Fără dar și poate, se cuvine să afirmăm că începutul modernizării la Constanța a început cu această comunitate britanică. Ea a fost formată în principal din angajații DBSR-ului (ingineri, maiștri, funcționari, muncitori calificați, marinari etc), care și-au adus cu ei familiile, construindu-și case și gospodării trainice. Toată această comunitate britanică s-a aflat în grija medicului pe care am ales să îl prezentăm în acest scurt studiu. Destinul său s-a împletit cu cel al co-naționalilor de care a avut grijă, iar împlinirea sa ca om ar fi fost, probabil, cu totul alta, dacă el ar fi trăit în altă parte decât în exotica Kustendjie. Cercetarea noastră a constat mai ales în obținerea unor informații disparate, legate de dr. Cullen, informații ce odată reunite, asemenea unor piese de puzzle, sunt în măsură să creioneze un complex portret al acestei personalități locale.

Diverse surse britanice specializate în genealogie menționează că William Henry Cullen s-a născut în 1813 în localitatea Camberwell, astăzi un district ce face parte din South London¹⁶. Un alt izvor completează începutul acestei biografii cu date extrem de interesante. Astfel, W.H.Cullen s-a născut pe 23

¹³ *Ibidem*, p. 79, 139.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Henry C. Barkley, *Between the Danube and the Black Sea, or Five Years in Bulgaria*, London, 1876, p. 260-261; Constantin Ardeleanu, *op. cit.* p. 17.

¹⁶ Linda Eccles, *William Henry Cullen, MD*, în www.caliendi.com; www.red1st.com.

ianuarie 1813, la Camberwell, din părinți necunoscuți, și a fost adoptat după doar câteva zile de către un anume Charles Cullen, angajat al unui oficiu vamal din Londra¹⁷. Nu știm cine erau părinții biologici ai micului orfan, sau care a fost numele său real, însă este cert că Providența a fost alături de el, ajutându-l să devină membru al unei familii respectabile. Astfel, tatăl lui adoptiv era nepotul unui celebru medic scoțian, William Cullen (1710-1790), emerit profesor de chimie și medicină la Universitatea din Edinburgh, o personalitate a secolului al XIX-lea, autor al unui catalog de boli și maladii și a numeroase alte lucrări științifice¹⁸. Nu în ultimul rând, tatăl ofițerului vamal, Henry Cullen (1758-1790), fusese la rândul său medic, chiar șeful Infirmeriei Regale din Edinburgh¹⁹. Având în vedere existența celor doi celebri înaintași, micuțul orfan din Camberwell a primit ambele nume ale acestora.

Tânărul William Henry era predestinat să urmeze o carieră în medicină, putând să calce pe urmele celebrilor predecesori, fie aceștia chiar și adoptivi. Așa se face că băiatul a studiat mai întâi la Academia Reverendului Stephen Freeman, instituție cu sediul în Forty Hill și apoi a intrat la Facultatea de Medicină a Universității din St. Andrews, absolvind în anul 1837²⁰. Prin intermediul unui coleg și prieten (Edward Edlin)²¹, William Henry a cunoscut-o la finele anilor 1830 pe sora mai mică a acestuia, Sarah Henrietta²².

În data de 28 august 1838 cei doi tineri s-au căsătorit la Biserica Parohiei St. George Hannover Square din Londra²³, mirele fiind în vârstă de 25 de ani, iar mireasa, de 23 de ani²⁴. Potrivit certificatului de căsătorie au participat la ceremonie membri ai familiei Edlin (tatăl Edward Colsill Edlin, frații Edward și Thomas Edlin și surorile Mary Ann și Sophia)²⁵, dar și tatăl mirelui, Charles Cullen, menționat ca „gentleman”²⁶. La data căsătoriei, William Henry absolvise deja medicina, fiind menționat în certificat cu titlul de chirurg cu domiciliul în

¹⁷John Tench, *William Henry Cullen, author of Flora Sidostiensis*, în www.sidvalleybiodiversity.org.uk, p.1.

¹⁸*Ibidem*; John Thomson, *An Account of the Life, Lectures and Writings of William Cullen, M.D.*, vol. 1, William Blackwood & T. Cadell, 1832, p. 1.

¹⁹ John Thomson, *op.cit.*, p. 1; Charles D. Waterston, Shearer A. MacMillan, *Former fellows of the Royal Society of Edinburgh*, The Royal Society of Edinburgh, Edinburgh, p. 222.

²⁰ John Tench, *op. cit.*, p. 1.

²¹ *Ibidem*.

²² Familia Edlin a deținut între anii 1794 și 1854 un popular magazin de jucării, cărți și cadouri în West End, Londra, pe New Bond Street, nr. 34 .

²³ „Champions and Weekly Herald”, 29 august 1838; „Censor of the time”, 29 august 1838.

²⁴ www.red1st.com.

²⁵ <https://caliendi.com/Beal/indiI2.html>.

²⁶ Linda Eccles, *op. cit.*

Camberwell²⁷. Proaspăt căsătorit, tânărul medic lucrează un timp la spitalul din Paddington, în Vestul Londrei²⁸, acolo unde i se și naște primul copil, o fiică botezată Elisabeth Evelyn Cullen²⁹. La scurt timp, familia Cullen se mută în pitorescul orașel Sidmouth, din comitatul Devon, pe malul Canalului Mânecii, unde aveau să li se nască încă patru copii (alte două fete și doi băieți)³⁰. Astfel, la Sidmouth și în orașelul învecinat Honiton văd lumina zilei, între anii 1843 și 1851, copiii Flora Marion Henrietta (n.1843), William Charles Edward (1847), Archibald (1849) și Emilie Sophie Caroline (1851)³¹.

Cât timp familia a locuit pe coasta Devon-ului, dr. William Cullen a scris două lucrări importante, *Flora Sidostiensis* și *The Climate of Sidmouth*³², una în calitate de naturalist amator, iar cea de a doua, de medic specialist. Se pare că viața tihnită din Devon nu a fost însă pe placul dr. Cullen. Cel mai probabil în primăvara anului 1858³³ el a devenit medic angajat al companiei Danube Black Sea Railway, ajungând astfel să se stabilească pe malul Mării Negre, în micul Kustendjie³⁴.

Pe 6 martie 1859 Sarah Henrietta moare, iar dr. Cullen devine văduv. Potrivit unei surse britanice, decesul soției (survenit din cauze ce nu ne sunt cunoscute) s-a produs la Brussa, regiunea Veneto³⁵. Mult mai probabilă este însă ipoteza lui John Tench potrivit căreia femeia de 44 de ani a sfârșit din viață la Bursa, în Turcia³⁶, în condițiile în care el lucra deja la Kustendjie, pe teritoriul Imperiului Otoman. Deși a rămas văduv, Cullen nu a părăsit Dobrogea și și-a continuat activitatea ca medic al comunității britanice. În 1859, Kustendjie încă era *un orașel a cărui populație nu depășea 3000 de suflete... Are un golf mic, unde vin câteva corăbii care încarcă grâu și lână pentru Constantinopol. Iarna este aproape totdeauna furtunoasă, de aceea, se întâmplă aici, numeroase naufragii*³⁷. De menționat că în acest an (1859) se

²⁷ „Champions and Weekly Herald”, 29 august 1838; „Censor of the time”, 29 august 1838.

²⁸ John Tench, *op. cit.*, p. 1.

²⁹ Linda Eccles, *op. cit.*

³⁰ John Tench, *op. cit.* p. 1.; Linda Eccles, *op. cit.*

³¹ John Tench, *op. cit.* p. 1.; Linda Eccles, *op. cit.*

³² Linda Eccles, *op. cit.*

³³ John Tench, *op. cit.*, p. 1.

³⁴ Ionescu M. Dobrogianu menționează: În 1857 compania își avea medicul ei englez, Colen (!) care avea și o farmacie. Era instalat în casele din Curtea Diviziei (spre strada Vârnav)... în Tomi-Constanța, Tipografia Lucrătorilor Asociați, 1931, p. 72.

³⁵ Linda Eccles, *op. cit.*

³⁶ John Tench, *op. cit.*, p.1.

³⁷ Ionescu M. Dobrogianu, *op. cit.*, p. 63; Andreas Papadopoulos-Vretos, *La Bulgarie ancienne et moderne – sous le rapport géographique, historique, archeologique, statistique et commercial*, Sankt Petersburg, 1856, p. 186.

continuau lucrările la calea ferată Kustendjie-Tchernavoda și nu erau încă începute operațiunile de mărire și de modernizare ale portului.

Prezența doctorului la Kustendjie în acești primi ani ai aventurii DBSR este o certitudine și grație unei surse inedite. Astfel, medicul Cullen și membri ai familiei sale apar menționați în jurnalul lui Edith Barkley (născută Perkins) (1836-1919). Aceasta s-a căsătorit în 1859 cu George Andrew Barkley (1826-1913), unul dintre cei patru frați Barkley, ingineri care au lucrat la calea ferată din Dobrogea. Jurnalul ei, digitalizat pe pagina unei familii din Marea Britanie³⁸, a fost scris la Kustendjie, cel mai probabil în perioada noiembrie 1860 - martie 1861. Tânăra de 24 de ani era însărcinată cu cel de al doilea ei copil și a găsit timp pentru a așterne pe hârtie câteva gânduri și impresii din acea perioadă. Pe lângă menționarea familiei Cullen, în diverse ocazii, Edith Barkley oferă informații prețioase legate de mortalitatea ridicată, existentă în sânul comunității britanice³⁹. Viața la Kustendjie era plină de probleme și pericole și din acest punct de vedere misiunea lui dr. Cullen era una deosebit de dificilă. Astfel, într-un prim fragment, datat pe 22 noiembrie 1860, se menționează: *Domnișoara Cullen a venit în vizită și a fost foarte interesant. Am plecat într-o scurtă plimbare. Era un vânt rece, dar mi-a plăcut. G (George) s-a întors însă pe jumătate înghețat.*

Este foarte posibil ca această „domnișoară Cullen” să fie fiica cea mare a doctorului, Elisabeth Evelyn, născută în 1840 la Paddington și despre care știm că a decedat (din motive necunoscute astăzi), chiar la Kustendjie, pe 10 ianuarie 1864, la numai 23 de ani⁴⁰. O altă posibilă identificare a acestei miss Cullen din jurnal ar putea fi cu Flora Marion, o altă fiică a doctorului, născută în 1843. Despre aceasta cunoaștem faptul că a fost căsătorită cu William Champion (din 1862), agent de asigurări care activa în Kustendjie ca reprezentant al companiei Northern Assurance Company⁴¹.

Pe 26 noiembrie 1860, Edith Barkley consemna: *O zi minunată! George a plecat la treabă, iar eu m-am uitat după iepuri, dar nu am văzut niciunul. M-am plimbat prin campus și am fost în vizită la familia Cullen, dar nu a fost prea grozav. Emoții, un șoarece a intrat în sala de baie, dar G l-a gonit afară*⁴².

La un moment dat, după inaugurarea căii ferate Kustendjie-Tchernavoda, mai exact în vara anului 1861, Edith Barkley scrie despre iminenta întoarcere la

³⁸ *Edith Barkley's Diary*, în <https://sites.google.com/site/fenwickoflambton/jane-hornby-barkley/edith-barkley-s-diary>.

³⁹ În diverse zile apar scurte mențiuni precum: *Săracul O Brien a murit, Săracul Bennett trage să moară.*

⁴⁰ Linda Eccles, *op. cit.*

⁴¹ John Tench, *op. cit.*, p. 1.

⁴² *Edith Barkley's Diary, op.cit.*

Londra: *Plecăm pe 6 și trebuie să ajungem acasă pe 21 august, dar ne vom întoarce în octombrie. John (cumnatul ei John Trevor Barkley, inginerul șef și directorul căii ferate - n.n.) a plecat la București și s-a întors foarte supărat pe Sy (?) care s-a purtat exact cum ne așteptam. Dr. Cullen și St (probabil Douglas Austwhaitel Stanley, cumnatul lui JT Barkley și angajat al DBSR-ului – n.n.) și-au trimis facturile⁴³.*

În perioada anilor 1859-1860 zeci de familii britanice s-au stabilit la Kustendjie, ceea ce a impus crearea aici a unui oficiu consular. Știm astfel, din surse oficiale, că pe 12 iulie 1860 a fost numit vice-consul la Kustendjie colonelul Francis Fremoult Sankey, care mai deținuse funcții diplomatice similare la Orfa, Alep, Alexandretta, dar și la Focșani⁴⁴.

Anii au trecut, mulți britanici au venit și au plecat, dar dr. Cullen a rămas în orașelul de la malul Mării Negre. Nu era singurul medic din oraș, dar era singurul specialist al comunității britanice, care foarte rar se amesteca cu ceilalți locuitori ai urbei. Astfel, restul populației din Kustendjie beneficia în anii 1860 de servicii medicale acordate în general de doctori greci. Este cazul lui Papasaul, „doctorul carantinei”, cel ce se ocupa de inspectarea pelerinilor musulmani ce mergeau la Mecca sau al celor doi medici Kefalas (tatăl și fiul)⁴⁵. O prezență inedită a fost și cea a italianului Lorenzoni, care a sosit la Kustendjie în 1865, a stat șase ani timp în care a înființat și condus aici un mic spital, după care s-a întors la Roma⁴⁶.

Este o perioadă în care se efectuează lucrări de modernizare și se exploatează Portul Kustendjie. Un călător al vremii, J. Lewis Farley⁴⁷, scrie în lucrarea sa intitulată *Turkey: Numărul vaselor ieșite din Portul Kustendjie în anul 1864 a fost de 283, cu un tonaj total de 118.680, din care 88 de vase, de 48.500 de tone, au fost britanice. Cantitatea totală de grâu exportată în cursul anului a fost de 576.444 quarters (sferturi), trei cincimi fiind produs al principatelor iar restul, surplus produs în regiune.*⁴⁸

În plină epocă a modernizării, Europa era încă incapabilă să facă față cu succes epidemiilor și bolilor îngrozitoare. Cea de a patra pandemie de holeră din secolul al XIX-lea a făcut ravagii pe întreg mapamondul, fără să țină seama de

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *The Foreign Office List, forming Complete British Diplomatic and Consular Handbook*, ianuarie 1865, p. 144; Paul Brummell, *Britain in Focșani*, în <https://blogs.fcdo.gov.uk/paulbrummell/2017/09/19/britain-in-focsani/>.

⁴⁵ Hector Serafidi, *Medicina în Dobrogea*, în *Dobrogea 1878-1928. Cincizeci de ani de viață românească*, în „Analele Dobrogei”, an IX, vol. I, 1928, p. 743-750.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ J. Lewis Farley a fost membru al Societății de Statistică a Londrei și membru corespondent al Institutului Egiptean din Alexandria.

⁴⁸ J. Lewis Farley, *Turkey*, Sampson Low, Son & Marston, Ludgate Hill, London, 1866, p. 23.

naționalitatea, rasa sau religia pacienților⁴⁹. Dobrogea a fost și ea crunt lovită de această epidemie, iar la Kustendjie s-au înregistrat victime numeroase, atât printre britanici, cât și printre ceilalți locuitori. Orașul vest-pontic nu se afla la prima sa experiență de acest gen, fiind foarte afectat și în trecut de teribila boală⁵⁰. Valul epidemic din 1865 a fost unul de o violență extraordinară. În premieră, holera a atacat Europa nu pe obișnuita cale terestră, ci de pe mare⁵¹. Boala a fost adusă din insulele Java de către pelerinii musulmani ce călătoreau la Mecca. Din portul Jeddah s-a extins rapid în Egipt, la Alexandria, apoi la Constantinopol și în porturile apusene ale Mării Negre⁵².

În luna septembrie a anului 1865, un tânăr medic, pe nume Harry Leach (1836-1875), a trimis de la Kustendjie o scrisoare jurnalului medical *The Lancet*, scrisoare ce a fost publicată sub titlul *The Cholera in Eastern Europe*⁵³. Pionier al medicinei maritime și ulterior primul medic al Portului Londra, Leach fusese trimis în 1865 de către DBSR pentru a-l ajuta pe dr. Cullen la tratarea numeroaselor cazuri de holeră.

Tânărul, în vârstă de 29 de ani, scrie următoarele rânduri: *Domnule, ar putea fi util cititorilor dvs. să știe situația actuală referitoare la holeră în Estul Europei și în special în vecinătatea Dunării de Jos și la Marea Neagră. Am plecat din Londra pe data de 2 (septembrie 1865- n.n.), la ordinele DBSR –ului, care a considerat necesar să mai trimită personal medical în această țară și am călătorit cât am putut de repede, via Viena și Dunăre. Ajungând la Tchernavoda, ca să iau trenul spre Kustendjie, am aflat că acolo surveniseră deja două decese recente... Numărul rezidenților englezi este mic (la Kustendjie – n.n.), iar situația caselor lor nu este foarte salubră. Am ajuns în oraș în noaptea de 7 septembrie. Mulți dintre cititorii dvs. știu probabil deja că această localitate a fost afectată de holeră de mai multe ori. Boala se pare că a ajuns în acest loc de la Constantinopol și a început aici pe 5 august. De atunci (din 5 august până în 7 septembrie – n.n.) s-au înregistrat 20 de cazuri printre rezidenții englezi, din care 11 au fost fatale. Numărul de cazuri în întreg orașul este incert, dar se știe că, în total, 121 au murit. Sunt doar 84 de britanici care trăiesc aici, așa că mortalitatea este foarte, foarte mare, în ciuda eforturilor uriașe și profesionale ale doctorului Cullen, rezidentul medical englez și ofițer al companiei. Sunt sigur că fără el numărul morților ar fi fost mult mai*

⁴⁹ Gavin Milroy, *Notes of Cholera Epidemic of 1865-1866 in Europe and America*, London, 1868, p. 167.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 168; Th.Ionescu, N. Duployen, *Constanța și Tekirgiolul*, 1924, p. 38; Ionescu M. Dobrogianu, *op. cit.*, p. 56-57.

⁵¹ Anne Hardy, *Cholera, quarantine and the English preventive system 1850-1895*, în „Medical History”, 37, 1993, p. 250-269.

⁵² Gavin Milroy, *op.cit.*, p.167; Netten Radcliffe, *Report on te Recent Epidemic of Cholera (1865-1866)* London, 1868.

⁵³ Harry Leach, *The Cholera in Eastern Europe*, în „The Lancet”, 23 sept 1865, p. 350.

mare... Casele englezești nu sunt într-o situație prea bună, dar toate se află pe malul unei stânci ce străjuiește plaja, ceea ce asigură un drenaj natural. S-au făcut totuși câteva greșeli, modul în care au fost construite closetele și faptul că porcii sunt ținuti pe lângă casă. Aceste lucruri ar trebui remediate, pentru a evita viitoare atacuri... Holera a încetat dintr-o dată, imediat după venirea mea, atât în rândul rezidenților britanici, cât și în orașul turcesc.⁵⁴

Mărturia lui Harry Leach este, până în prezent, singura dovadă a profesionalismului lui dr. Cullen. Este cert faptul că el nu ar fi rezistat atât de mult la Kustendjie dacă nu ar fi fost un bun specialist, așa cum, de altfel, este și prezentat în *The Lancet*. Epidemiile anilor 1860 au fost, cu siguranță, mari momente de cumpănă pentru comunitatea britanică, ai cărei membri nu au renunțat însă și și-au continuat activitatea. Chiar și moartea fetei lui Cullen, survenită la începutul anului 1864, poate fi pusă pe seama uneia dintre epidemiile ce au făcut ravagii în regiune, dar, în acest caz, mai pertinentă este ipoteza unei tuberculoze și nu a holerei sau febrei tifoide, întâlnite mai ales în lunile secetoase de vară.

În ciuda tuturor obstacolelor, viața merge înainte la Kustendjie. Atunci când are timp liber, dr. Cullen cutreieră împrejurimile orașului, studiază flora și mai ales fauna zonei și scrie despre particularitățile regiunii. Unul din articolele sale este despre dropia din Dobrogea, *Otis Tarda*, cea mai mare pasăre zburătoare din Europa, ce era frecvent întâlnită în secolul al XIX-lea în Câmpia Română și în ținutul dintre Dunăre și Mare.

În primăvara anului 1865 (înaintea groaznicei epidemii de holeră), revista *Ibis*, editată de Uniunea Britanică de Ornitologie, publica o scrisoare a lui Cullen, intitulată *On the Gular Pouch of the Male Bustard (Otis Tarda, Linn)*⁵⁵. Materialul a apărut în volumul 7, aferent lunii aprilie și era semnat și datat "Dr.Cullen, Kustendjie, Bulgaria, ianuarie 23, 1865"⁵⁶. În acest articol, medicul demonstrează că gușa dropiei nu este folosită pentru a reține apa, așa cum afirmau unii ornitologi ai vremii, ci uzitată de către mascul în timpul ritualului de împerechere, pentru a-și găsi parteneră: *Rezident într-un district în care Dropia Mare se înmulțește în libertate și unde, în timpul sezonului de migrații, putem spune că abundă, am citit cu mare interes articolului d-lui Alfred Newton <<Asupra presupusei Gușă Pungă a masculului de dropie>>*⁵⁷. Asta m-a determinat, atât cât este posibil, să elucidez subiectul,

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ În traducere: Referitor la gușa pungă a masculului de dropie

⁵⁶ H.W.Cullen, *On the Gular Poach of the Male Bustard (Otis Tarda, Linn)* în „Ibis”, aprilie 1865, vol. 7, Issue 2, p. 143-146.

⁵⁷ Este vorba de studiul lui Alfred Newton, *On the Supposed Gular Pouch of the Male Bustard*, în „Ibis”, aprilie 1862, vol. 4, Issue 2, p. 107.

prin examinarea unor recente specimene. În timpul investigațiilor mele mi-au fost aduse multe exemplare bune, dar inutile studiului meu din cauza invariabilului obicei al nativilor din Est de a tăia gâtul fiecărui animal pe care îl prind sau îl împușcă. În ciuda dezamăgirii inițiale, am fost sigur că această gușă există și am fost asigurat, ca răspuns la întrebările mele, de un foarte inteligent tătar, Avji, care mi-a spus opinia sa, că această gușă poate fi observată la mascul doar în timpul sezonului de împerechere, după care ea, treptat, se micșorează, pentru ca iarna să devină aproape invizibilă. El nu a descoperit niciodată apă în această gușă. Se pare că pasărea ajunge la maturitate pe la patru ani, iar până atunci gușa nu este detectabilă. Pe 5 ianuarie, fiul meu cel mic a fost destul de norocos să împuște doi masculi adulți, cântărind 17 respectiv 20 de pounds (7,7kg, respectiv 9 kg – n.n), pe când aceștia zburau spre sud⁵⁸.

Fiul cel mic, menționat de doctor, era Archibald, la acea vreme în vârstă de 16 ani, care locuia cu tatăl său la Kustendjie. Păsările împușcate de băiat îi erau folositoare medicului, care le face autopsia și ajunge la concluzia că gușa masculului de dropie exista pentru ca acesta să scoată sunete deosebite, pentru a atrage femela în timpul sezonului de împerechere⁵⁹.

La finalul scrisorii lui Cullen, editorul revistei *Ibis*, Alfred Newton, nota: *Avem marea plăcere de a prezenta cititorilor noștri materialul interesant al dr-ului Cullen, de redescoperire a acestui organ al dropiei și a cărui existență trebuie acum considerată a fi deasupra oricărei controverse. Credem că acest corespondent al nostru va continua să ne ofere subiecte deosebite...*⁶⁰

Materialul lui Cullen din revista *Ibis* s-a bucurat de succes și a atras atenția a numeroși alți specialiști, unul dintre aceștia fiind reputatul medic, anatomist și zoolog William Henry Flower (1831-1899), la acea vreme conservator al Muzeului Hunterian din Londra, iar ulterior (din 1884), director al Muzeului de Istorie Naturală din Londra⁶¹. Membru al Colegiului Regal de Chirurgie, Flower publica în aprilie 1866, în prestigioasa revistă *The Zoologist*, următoarele rânduri: ... *despre redescoperirea gușei de dropie... i se datorează dr-ului Cullen, din Kustendjie și trebuie spus că specimenul prezentat la întâlnirea Societății de Zoologie a fost disecat, descris și desenat în articolul din Ibis din martie 1865 iar apoi trimis Muzeului Colegiului Regal de Chirurgie. Partea mea în această afacere a constat în expunerea specimenului și în câteva remarci ce au confirmat și suplimentat observațiile deja făcute de dr. Cullen*⁶².

Grație studierii dropiei din Dobrogea, Dr. Cullen s-a impus ca unul dintre cei mai importanți naturaliști amatori britanici ai vremii. A continuat să cerceteze

⁵⁸ H.W. Cullen, *op. cit.*, p. 143-144.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 145.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 146.

⁶¹ James Hatton, *The men at the top: William Henry Flower*, în „Waterhouse Times”, 2010, p. 1-2.

⁶² W.H.Flower, *Gular Pouch of Bustard*, în „The Zoologist”, aprilie 1866, p. 189.

fauna ținutului istro-pontic, iar aproximativ zece ani mai târziu a reușit să impresioneze din nou. Era tot rezident la Kustendjie, după cum o arată scrisorile și articolele publicate de el în diverse jurnale, dar și lucrările altor autori.

Astfel, în 1875 medicul din Kustendjie apare menționat și lăudat pentru o descoperire inedită în lucrarea științifică *A History of the Birds of Europe, not observed in the British Isles*, vol.1, semnată de marele naturalist, medic și zoolog Charles Robert Bree (1811-1886), co-editor la jurnalul *The Naturalist* și unul din oponenții teoriei evoluționiste a lui Charles Darwin⁶³.

În această carte, Bree prezintă o specie de vultur, *Cullen's tawny eagle* (Vulturul brun al lui Cullen – traducerea noastră) sau *Aquila Culleni*, în subcapitolul intitulat „Rapaces - Diurne, Falconidae”⁶⁴. Din materialul lui Bree aflăm informații extrem de interesante și avem și certitudinea că în 1874-1875, William Henry Cullen continua să lucreze și să locuiască la Kustendjie.

Zoologul britanic menționează: *În anul 1868, dr. Cullen din Kustenji (!) a trimis un vultur cu aspect brun la Grădinile Zoologice din Antwerp. În acel moment, pasărea avea trei ani. Dr.Cullen mi-a menționat frecvent această pasăre pe parcursul corespondenței noastre legată de vulturii striati... anul trecut i-am scris Directorului (Grădinii Zoologice din Antwerp – n.n.) rugându-l să îmi trimită o descriere a acestei păsări. Cum nu am primit niciun răspuns, am scris din nou anul acesta, cerând ca scrisoarea mea să fie dată unui zoolog. Rezultatul a fost o scrisoare semnată Antwerp, 26 august 1874...*⁶⁵.

Lui Bree i-a răspuns zoologul flamand G.T Vanden Nest, specialist al Grădinii Zoologice din Antwerp și care scria următoarele: *Domnule... trebuie să vă informez că Vulturul pe care dr. Cullen, din Kustendji, ni l-a dat societății noastre acum aproximativ patru ani (în realitate aproape șase ani- n.n.) se află într-o stare perfectă și este de fapt un exemplar al speciei Aquila naevioides... Exemplarul are o lungime de 75 de cm și se presupune că este o femelă*⁶⁶.

Vanden Nest i-a oferit lui Bree numeroase alte date, descriind penajul păsării, comportamentul ei, felul în care reacționează în captivitate etc. Bree i-a transmis imediat toate aceste date lui Cullen, care îi răspunde într-o scrisoare expediată pe 10 septembrie 1874, de la Kustendjie: *Dragă domnule dr. Bree... este într-adevăr foarte interesant... îndrăznesc să spun că, în referirile mele anterioare referitoare la pasărea din Antwerp mi-am asumat credința că ea face parte din familia Aquila naevioides. Mă bucur, într-adevăr, să văd că nu m-am înșelat. Și acum, să vă răspund la întrebări. Căpitanul W.*

⁶³ The British Medical Journal, Charles Robert Bree's Obituary, 13 nov. 1886, p. 954.

⁶⁴ Charles Robert Bree, *A history of the birds of Europe, not observed in the British Isles*, vol. I, Groombridge and Sons, Paternoster Row, London, 1875, p. 88-92.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 89.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 90.

Hunter de pe Fanny David SS a plecat de aici pe data de 11 ianuarie 1868 și a luat cu el această Aquila naevioides și încă o alta, cred că o Aquila clanga. Inițial, mie mi-au fost aduse două păsări aproape jumulte și am fost imediat atras de culorile lor, de un crem deschis, așa că le-am cumpărat. Una dintre ele a murit iar cea care a supraviețuit este cea aflată astăzi la Antwerp... Când am trimis-o avea aproape trei ani, așa că acum ar trebui să aibă nouă. Bineînțeles, regret că nu am înregistrat în scris schimbările sale de penaj, dar nu am fost conștient în acele momente de importanța acestui aspect... Cu puțina mea experiență în domeniu mi-a venit ușor să cred că este vorba despre o specie nouă... Motto-ul meu este << Ore Trahit >> și sunt pentru elucidarea și ilustrarea adevărului... Sper că v-am răspuns la întrebări și bănuiesc că veți onora acest exemplar și în cea de a doua dvs. ediție, ca evidență că merită a fi clasat printre Păsările Europei. - Al dvs, W.Hy.Cullen.⁶⁷

În cursul anului 1874 dr. Cullen a continuat să corespundeze atât cu Bree, cât și cu doctorul Vanden Nest, care îi oferă detalii legate de modul în care a evoluat pasărea. Într-un final se ajunge la concluzia că *Aquila Culleni* nu este o specie nouă, ci, într-adevăr, un exemplar de *Aquila naevioides*⁶⁸. Totuși, anumite particularități ale păsării din Dobrogea o făceau pe aceasta ușor diferită de surori ale sale, întâlnite în Sudul și Nord Vestul Africii. Da brită a acestor elemente ce trezeau controverse încă, Bree a preferat să publice pasărea din Antwerp ca și *Aquila Culleni*.

Încununarea lui William Henry Cullen ca naturalist și ornitolog a fost definitivă în anul 1880, atunci când este citat și menționat ca sursă de către celebrul Charles Darwin, în a doua sa operă ca și importanță, *The Descent of man and selection in relation to sex*⁶⁹. Părintele teoriei evoluționiste a scris aici despre dropia care își folosește gusa în timpul ritualului de împerechere⁷⁰.

Timp de șase ani, dr. Cullen a fost văduv și a locuit la Kustendjie împreună cu o parte, dacă nu cu toți copiii săi din prima căsătorie. În 1865, medicul în vârstă de 43 de ani decide să își refacă viața. Aleasa sa era Jane Elisabet Bourke Fellowes, fiica preotului reverend Henry Fellowes, vicar de Sidbury (o localitate din Devon, aflată la numai 3 km de fosta reședință a lui Cullen, Sidmouth)⁷¹. Ca și Cullen, Jane Fellowes se mândrea cu un bunic celebru, fost medic extraordinar al prințului și ulterior al regelui George al IV-lea (1820-1830).⁷²

⁶⁷ *Ibidem*, p. 90-91.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 92.

⁶⁹ Charles Darwin, *The Descent of man and selection in relation to sex*, new edition, revised and augmented, Appleton and Company, New York, 1880, p. 373.

⁷⁰ Charles Darwin, *op. cit.*, p. 373; John Tench, *op. cit.*, p. 2.

⁷¹ John Tench, *op. cit.*, p.2; Linda Eccles, *op.cit*; „Trewman's Exeter Flying Post”, 11 mai 1865, în <https://caliendi.com/Beal/indil66.html> .

⁷² John Tench, *op. cit.*, p. 2.

Medicul de la Kustendjie și mireasa sa și-au unit destinele pe 11 mai 1865, la Ambasada Engleză din Pera, Constantinopole, serviciul religios fiind oficiat de către capelanul H.T Knapp⁷³. Locația cununiei nu trebuie să ne surprindă, în condițiile în care comunitățile britanice mici, precum cea de la Kustendjie, nu beneficiau încă, în acea perioadă, de parohi permanenți. Britanicii rezidenți în Dobrogea preferau să se căsătorească, fie în Albion, fie în capitala Imperiului Otoman, unde își puteau petrece așa numita lună de miere. În anunțurile de căsătorie publicate în presa britanică cei doi miri sunt prezentați ca *W.H Cullen, esquire, MD de Kustendjie, în trecut la Sidmouth, și Jane Fellowes, a treia fiică a reverendului HG Fellowes, vicar de Sidbury*⁷⁴.

După căsătoria de la Constantinopol, dr. Cullen și-a continuat activitatea la Kustendjie, împărțindu-și timpul între munca sa de medic, cea de naturalist amator și cea de pasionat de antichități. Ajungem astfel la una dintre marile sale pasiuni, cea de a studia și de a colecționa vestigii antice.

În 1866, periodicul britanic *Notes and Queries* îi publică un scurt material intitulat *The Cross*, la finalul căruia, după numele doctorului, apar numele Kustendjie și Somi (cu siguranță, o transcriere greșită a denumirii Tomi)⁷⁵. Medicul scrie aici pe tema unei mai vechi dezbateri legată de forma crucilor de epocă romano-bizantină de secolele V-VI: *Am acum în posesie patru pietre, luate recent din ruinele unei vechi biserici grecești, în imediata ei vecinătate și aproape de locul unde am găsit, de asemenea, un mic borcan conținând diverse monede de la împăratul Iustinian. La fundația absidei au fost găsite trei seturi de pietre, de diverse dimensiuni... Pe suprafața de sus a celei mai mici dintre ele este incizată o cruce...*⁷⁶.

Astăzi, celebrul British Museum deține numeroase piese antice ce au ca proveniență orașul Tomis, modernul Kustendjie din sec. XIX. O parte din artefacte sunt piese sculpturale (vezi colecția William Henry Price⁷⁷), dar multe sunt dovezi numismatice.

Monede antice emise sau descoperite la Tomis începuseră să ajungă în Regatul Unit al Marii Britanii și înainte ca William Henry Cullen să se stabilească

⁷³ Linda Eccles, *op. cit.*

⁷⁴ "Trewman's Exeter Flying Post", 11 mai 1865, în <https://caliendi.com/Beal/indil66.html>.

⁷⁵ H.W. Cullen, *The Cross*, în „Notes and Queries”, Seria III, vol.10, iulie-decembrie 1866, p. 442.

⁷⁶ *Ibidem*.

⁷⁷ Cristian Cealera, *The Artifacts of Ancient Tomis. Published and Analyzed in the British sources from the 19th century. Case Study - William Philip Price Inscriptions Collection (1864), from the British Museum*, comunicare ținută în 2021, în cadrul simpozionului online *Museums on Troubled Waters in the past and today*, Josa Andras Museum of Nyieshaza and Department of Archaeology, University of Szeged, Faculty of Humanities and Social Sciences.

la Kustendjie. Astăzi, în inventarul colecțiilor British Museum există monede de epocă romană achiziționate încă din anul 1838. Una dintre acestea îi are pe avers pe împăratul Gordian al III-lea și pe împărăteasa Tranquillina⁷⁸, iar o alta pe Maximinus Thrax⁷⁹. Numărul monedelor antice originare din Tomis-Kustendjie, cumpărate de British Museum, devine mult mai mare după 1858, an ce coincide cu începerea lucrărilor DBSR la calea ferată din Dobrogea. Muzeul din Londra cumpăra astfel de piese, fie de la case de licitații precum Sotheby's (care vindea colecții numismatice ale unor nobili), fie de la dealeri specializați. Unul dintre aceștia se numea George Eastwood (1819-1866) și a donat de-a lungul vieții sale mai multe monede de la Tomis⁸⁰.

Britanicii ajunși la Kustendjie după 1857 au conștientizat importanța patrimoniului cultural și profitând de dezinteresul și de mentalitatea autorităților otomane au „rechiziționat” artefacte tomitane, cu atât mai mult cu cât acestea erau ușor de găsit. În opinia noastră, mentalitatea britanicului educat era aceea că salvează piesele antice dintr-o lume pe care o vedeau înapoiată, căzută în ignoranță. Că această salvare le aducea britanicilor victorienți și sume importante de bani, obținute din vânzarea vestigiilor, acesta era considerată doar un bonus. De aceea, dr. William Henry Cullen nu trebuie judecat prea aspru pentru faptul că a luat din Tomis zeci de monede antice pe care le-a vândut apoi către British Museum.

Astăzi, la muzeul din Londra există o colecție de monede William Henry Cullen, în număr de 44 de piese. Dintre ele, 23 au fost cumpărate direct de la dr. Cullen, în anul 1868, probabil cu ocazia unei vizite pe care medicul a făcut-o în țara natală. Există o monedă de secol I p. Chr. (din vremea împăratului Nero), cele mai multe din secolele II-III (din timpul împăraților Traian, Marcus Aurelius, Severus Alexander, Geta, Caracalla, Gordian III etc), dar și două din secolele V-VI, emise la Constantinopol, în vremea împăraților Anastasius I și Justin al II-lea. Excepția grupului de 23 de monede din colecția Cullen este o monedă din aur, emisă la Callatis în timpul lui Lysimah (sfârșit de secol IV a.Chr – început de secol III a.Chr.), și care este asociată cu regatul elenistic al Traciei.

⁷⁸ Reginald Stuart Poole, Barclay Vincent Head, Percy Gardner, *Catalogue of Greek Coins: The Tauric Chersonese, Sarmatia, Dacia, Moesia, Thrace etc*, British Museum, M, London, 1877.

⁷⁹ *Ibidem*; Behrend Pick, Kurt Regling, *Die Antiken Munzen von Dacien und Moesien Band I 2.1 Odessus & Tomis*, Druck und Verlag Von Georg Reimer, Berlin, 1910, număr de catalog 3299.

⁸⁰ The Gentle Author, *Billy and Charley's Shadwell Shams*, 11 january 2022, <https://spitalfieldslife.com/2014/01/04/billy-charleys-shadwell-shams/>; *List of possible dealers who Pitt-Rivers dealt with over collecting career*, in *Rethinking Pitt-Rivers*, The Pitt-Rivers Museum, University of Oxford, 4 january 2014, <http://web.prm.ox.ac.uk/rpr/index.php/articles-index/12-articles/139-dealers-and-auctioneers/>.

Din colecția de 44 de monede fac parte și 21 de piese ce au fost cumpărate de British Museum în anul 1876. Și aici, majoritatea este formată din monede de epocă romană de secolele II-III p.Chr, dar există și o monedă grecească, bătută la Histria, care are pe revers binecunoscutul simbol Vulturul pe Delfin⁸¹. Acest al doilea grup al colecției de monede Cullen a fost achiziționat de la o reprezentantă a medicului, și anume de la cumnata sa, Albina Bourke Fellowes⁸².

British Museum nu a achiziționat de la W.H. Cullen doar cele 44 de monede. În depozitele instituției se află și un monument funerar antic, cunoscut sub denumirea de Stela lui Agathandros, cumpărată de la medic în 1868, după ce acesta o găsisese anterior la Kustendjie, lângă Valul lui Traian⁸³. Primul ei editor, Newton, menționează că este o stelă de marmură cu 13 linii de inscripție în limba greacă și că are ca dimensiuni 74.93 cm/48, 26 cm⁸⁴.

Primul arheolog român care a publicat și interpretat inscripția, Iorgu Stoian, a tradus astfel acest epitaf funerar: *Eram copil al lui Iulianus și al Reginei, eu Agathandros, când am părăsit, în vârstă de 17 ani, lumina soarelui. Am murit în frumoasa Smyrnă [unde m-am] grăbit [să merg] pentru a învinge la [jocurile] pythice și a obține, pentru patria mea, coroana întrecerii. În locul coroanelor mele, rudele și patria au numai oasele mele, închise sub această piatră [funerară]. Salutare, trecătorule!*⁸⁵.

Iorgu Stoian menționează că stela a fost descoperită într-o porțiune a Valului lui Traian, la 5 kilometri de Kustendjie și că provine din sec. II p. Chr⁸⁶. Tânărul decedat mult prea timpuriu poartă nume grecesc, dar părinții săi au nume romane.⁸⁷ Newton nuanțează epitaful și scrie că Agathandros a murit pe drumul către Smyrna, unde urma să evolueze la jocuri, ca luptător⁸⁸, știut fiind faptul că anticul oraș grecesc Smyrna (astăzi Izmir, Turcia) a cunoscut în epoca romană o mare dezvoltare, aici funcționând un *gymnasium* construit din ordinul împăratului Hadrian.⁸⁹

⁸¹ Reginald Stuart Poole, Barclay Vincent Head, Percy Gardner, *op.cit.*, inscripțiile 26, 15.

⁸² John Tench, *op. cit.*, p. 2.

⁸³ C.T.Newton, *The collection of ancient Greek Inscriptions in the British Museum II-III*, 184, p. 37, 179; C.T. Newton, Edward Lee Hicks, Gustav Hirschfeld, F.H. Marshall, *The collection of ancient Greek Inscriptions in the British Museum, 1874-1916*, London, inscripția 179.

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ *Inscripțiile din Scythia Minor (ISM II) grecești și latine*, vol. II, Tomis și teritoriul său, coordonator Iorgu Stoian, indici de Al. Suceveanu, Editura Academiei RSR, București, 1987, 189 (25).

⁸⁶ *Ibidem*.

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ C.T. Newton, *op.cit.*, p. 37, 179; C.T. Newton, Edward Lee Hicks, Gustav Hirschfeld, F.H. Marshall, *op.cit.*, inscripția 179.

⁸⁹ *Inscripțiile din Scythia Minor (ISM II)*, 189 (25).

Nici instituția muzeală și niciunul dintre cei doi editori nu oferă detalii legate de modul în care dr. Cullen a descoperit sau a transportat monumentul antic. Cu siguranță, transferul a fost efectuat cu unul din steamerele ce parcurgeau deja ruta maritimă Kustendjie - Constantinopole - Marsilia - Londra.

William Henry Cullen a continuat să locuiască la Kustendjie și în cea de a șaptea decadă a secolului XIX. Cel puțin unul dintre fiii săi îi era alături și anume Charles Edward, care s-a căsătorit între anii 1876-1880, chiar la Kustendjie, cu o britanică crescută în Elveția, Jenny Fanchette Patthey⁹⁰.

În 1877 a început războiul ruso-româno-rurc, conflict în care Imperiul Otoman nu a mai beneficiat de ajutor militar din partea Regatului Unit, așa cum se întâmplase în Războiul Crimeii. De această dată, britanicii au fost neutri, dar au oferit asistență din punct de vedere umanitar, furnizând Turciei medici specialiști și mijloace de transport (ambulanțe, garnituri de tren etc) pentru transferul răniților și bolnavilor, în special militari, dar și civili⁹¹. Medicii, asistenții și brancardierii britanici au acționat atât în teatrele de operațiuni, în spitale provizorii (de campanie), cât și în diverse localități, în spitale permanente⁹². Otomanii au solicitat și ajutorul Crucii Roșii și au înființat o organizație similară acesteia, pe care au numit-o însă *Hilali Ahmer, Red Crescent* (Semiluna Roșie)⁹³. O organizație medicală britanică, *Stafford House Committee for the Sick and Wounded Turkish Soldiers* și-a transferat numeroși medici la nou înființata *Red Crescent*⁹⁴.

Atât dr. William Henry Cullen, cât și fiul său cel mare, Charles Edward, s-au oferit voluntari în această acțiune și prin intermediul organizației britanice au ajuns să lucreze pentru *Red Crescent*. Întrucât avea deja 64 de ani, dr. William Henry nu putea lucra în spitalele de pe front, dar i s-a permis să își desfășoare activitatea în spitalul permanent din Varna⁹⁵. Fiul Charles Edward, acum în vârstă de 30 de ani, făcea parte din echipa mobilă de transport a răniților și de furnizare a materialelor medicale⁹⁶.

Într-una dintre gravurile realizate în timpul războiului, *British Charitable Work in Turkey*, ilustratorul și corespondentul de front Alfred Chantrey Corbould îl prezintă și pe un anumit dr. Cullen, alături de alți medici englezi care activau în

⁹⁰ Dr. William Henry Cullen, MD (1812 – 1892), în www.red1st.com.

⁹¹ Oya Daglar Macar, *Transportation of the wounded during the russo-turkish war of 1877-1878*, Osmanli Bilimi Araştırmaları XIX, Ozel Sayetsi, 2018, p. 62.

⁹² *Ibidem*.

⁹³ Oya Daglar Macar, *op. cit.*, p. 78; John Fisher, *Outskirts of Empire: Studies in British Power Projection*, Routledge, 2018, p. 60.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 71; John Fisher, *op. cit.*, p. 61.

⁹⁵ John Tench, *op. cit.*, p. 2.

⁹⁶ *Ibidem*.

*Red Crescent*⁹⁷. În opinia noastră, bărbatul din imagine (matur, dar nu vârstnic) nu poate fi bătrânul William Henry, ci mai degrabă fiul său Charles Edward, care la rândul său era medic în cadrul Stafford House Committee⁹⁸.

După sfârșitul războiului, în biografia doctorului William Henry Cullen nu mai apare nicio informație care să îl mai lege de Kustendjie sau de Dobrogea. Este aproape sigur că medicul a plecat din ținutul istro-pontic, odată ce, în 1878, teritoriul a ieșit de sub stăpânire otomană și a intrat sub administrație românească. Comunitatea engleză din Kustendjie a mai rămas însă până în 1882, când statul român a răscumpărat concesiunile DBSR.

Bătrânul dr. Cullen nu s-a întors însă imediat în Anglia, ci a petrecut, se pare, un timp în Cipru, insulă devenită protectorat britanic. Cunoaștem faptul că aici moare în 1881 cea de a doua sa soție, Jane Fellowes, astfel că medicul rămâne pentru a doua oară văduv, la vârsta de 68 de ani⁹⁹.

În 1885 William Henry Cullen s-a căsătorit pentru a treia oară, cu o femeie mai tânără cu 30 de ani, Caroline Elizabeth Easther, fiica unui reverend și director de școală¹⁰⁰. În același an, cei doi soți au plecat să înceapă o viață nouă în Canada, acolo unde emigraseră deja o parte din copiii și nepoții fostului medic din Kustendjie.

Un recensământ canadian din 1891 îi indică pe dr. William Henry și pe soția sa Caroline Elizabeth rezidenți în localitatea Moose Jaw, Assinoboia West, New Western Territories¹⁰¹. După doar un an, cei doi s-au întors în Anglia, acolo unde avea să se consume, la 24 octombrie 1892, moartea din cauze naturale a bătrânului doctor¹⁰². Pe piatra sa de mormânt, unde este trecut greșit anul nașterii, 1817, în loc de 1811, apare următorul epitaf funerar: *În memoria lui William Henry Cullen, MD, nepot al profesorului William Cullen, MD din Edinburgh*¹⁰³.

Astfel s-a încheiat povestea medicului britanic, un om cu o viață lungă, spectaculoasă și plină de evenimente. El rămâne însă în istoria Dobrogei moderne iar studiul de față ajută, în opinia noastră, la îmbogățirea cunoașterii evoluției comunității locale din această perioadă.

⁹⁷ Vezi: <http://www.meisterdrucke.uk/fine-art-prints/Alfred-Chantrey-Corbould/268506/British-Charitable-Work-in-Turkey-html>.

⁹⁸ John Fisher, *op. cit.*, p. 70.

⁹⁹ John Tench, *op. cit.*, p. 2.

¹⁰⁰ *Ibidem*.

¹⁰¹ *Ibidem*.

¹⁰² Dr. William Henry Cullen, MD (1812 – 1892), în www.red1st.com.

¹⁰³ John Tench, *op. cit.*, p. 3.

**W. H. CULLEN, THE FIRST ENGLISH DOCTOR IN KUSTENDJIE
(1858-1878). SURGEON, NATURALIST AND COLLECTOR OF ANCIENT
ARTIFACTS FROM TOMIS**

Abstract: This study presents, for the first time in Romania, the portrait of the first British doctor who worked in Kustendjie, during the English concession obtained by the Danube Black Sea Railway and Kustendjie Harbor consortium (DBSR). Dr. William Henry Cullen (1813-1892) was the community's physician for nearly two decades, his first record being in 1858 and his last, as a resident of Kustendjie, in 1874. Although in the following years he was probably no longer the community's doctor (perhaps replaced by the already published dr. Abraham Irwin Bolton), Dr. Cullen remained in the area and we find him in 1878 as a volunteer surgeon at Varna Hospital and Red Crescent Medical Service, during the Russo-Romanian-Turkish War (1877-1878, the Romanian War of Independence).

Dr. Cullen was a highly respected physician and surgeon, with an extremely interesting life. As a doctor, his name is mentioned and noticed during the terrible cholera epidemics that hit the whole world in the 1860s, and Dobrogea. At the same time, he distinguished himself as an excellent naturalist and amateur ornithologist who published in the British journals extremely interesting facts about the fauna of Dobrogea. His articles and observations brought him notoriety in the world of scientists, being presented with a unique discovery by Charles Robert Bree in the book *A history of the birds of Europe, not observed in the British Isles* (vol. I, 1875) and then quoted by the famous Charles Darwin in *The Descent of Man and Selection in Relation to Sex* (1880). Last but not least, W. H.. Cullen was an avid collector of antiques and promoted in the British press the special historical heritage of the town of Kustendjie, the old Tomis. Today, the famous British Museum has a W.H. Cullen collection of 44 ancient coins and a funerary stela (Agathandros' stela), all from the town of Kustendjie. The information in this paper has been gathered from extensive documentation, most of the sources used being nineteenth-century British sources, public and private, digitized in the twentieth and twenty-first centuries.

Keywords: William Henry Cullen, first british medic, Kustendjie, Dobrougja, Tomis, antiquities, Danube Black Sea Railway and Kustendjie Harbour (DBSR), british community, cholera epidemic, British Museum, naturalistic, ornithologist.